

Státní archiv Opava
pobočka v Janovicích u Rýmařova

Číslo listu JAF: 1549
Číslo pomůcky: 370

Velkostatek Zábřeh na Moravě
(1455) – 1945

Inventář

Zpracovali:
Dr. Jan Hubert, hl. arch. prac.
prom. hist. Květoslava Haubertová, hl. arch. prac.
prom. hist. Jitka Kalistová, ml. arch. prac.

Janovice u Rýmařova 1965

Obsah

Úvod.....	str. 1 – 7
Literatura.....	str. 8
Soupis materiálu nacházejícího se v jiných archivech.....	str. 9 – 11
I. Listiny, inv. č. 1-14.....	str. 12 –14
II. Knihy.....	str. 15- 53
A. Dominikální agenda, inv. č. 15-59.....	str. 15 –18
B. Agenda přenesená, inv. č. 60-407.....	str. 18 – 52
Lesní úřad Zábřeh, inv. č. 408-423.....	str. 52 – 53
III. Spisy.....	str. 54 – 77
A. Registrurní pomůcky, inv. č. 424-430.....	str. 54
B. Registratura.....	
1. Hejtmanský a vrchní úřad Zábřeh, inv. č. 431-494.....	str. 54 – 61
2. Vrchní úřad Zábřeh, inv. č. 495-540.....	str. 61 – 64
3. Soudní úřad Zábřeh, inv. č. 541-673.....	str. 64 – 71
4. Správa statku Zábřeh, inv. č. 674-686.....	str. 71
5. Lesní úřad Zábřeh, inv. č. 687-788.....	str. 72 - 77
IV. Účty.....	
A. Hospodářské účty, inv. č. 789-820.....	str. 78 – 79
B. Účty agendy politické a soudní, inv. č. 821-830.....	str. 80
V. Mapy, inv. č. 831-973.....	str. 81 – 92
Rejstřík osobní.....	str. 93 –96
Rejstřík místní.....	str. 97 – 100
Rejstřík věcný.....	str. 101 – 103

ÚVOD

1. Majitelé a správa panství

Panství Zábřeh vzniklo se samostatných zemskodeskových statků Zábřeh, Dubicko, Hoštejn a Tatenice a vladyckých statků v Kolšově, Dlouhomilově, v Lesnici a Postřelmově.

Zábřeh vstoupil do dějin roku 1254, kdy jej držel jako zeměpanské léno Sulislav ze Zábřeha. Po něm je jmenován v listinách z let 1275 – 1301 Protiva ze Zábřeha a před rokem 1305 byl jeho lenním držitelem Adam z Choliny. Asi kolem roku 1350 získali léno bratři Jaroslav a Albert ze Šternberka, rod Šternberků vystřídali r. 1397 Kravařové. Od bratří Jindřicha a Beneše z Kravař dostalo město Zábřeh svou nejstarší listinu, která k r. 1411 vymezuje rozsah zábřežského panství v obvodu vsí Dubisko, Třeština, Leština, Bohuslavice, Svěbohov, Jedlí, Rovensko, Komňátka, Raškov, Štědrákova Lhota, Hartíkov, Jakubovice a Ruda se třemi vesnicemi. Po posledních Kravařích – Petra II. (1420 – 1434), Václavovi a Jiřím, který zemřel r. 1466 jako poslední svého rodu, přešlo zábřežské léno r. 1442 na Jana st. Tunkla z Drahanovic. Po jeho smrti r. 1464 drželi panství nedílem synové Jan a Jiří, později Jiřík Tunkl měl Zábřeh a Jan Tunkl Brníčko. Jiřího syn Jindřich Tunkl prodal před r. 1508 panství zábřežské Zdeňku Trčkovci z Lípy. Dále získal panství Ladislav z Boskovic, jenž spolu se svým synem Ladislavem Velenem potvrdil r. 1546 Zábřehu privilegia a po Janovi z Boskovic syn jeho sestry Kunhuty Ladislav Velen ze Žerotína, kterému bylo po Bílé Hoře konfiskováno. Zábřeh pak jako léno koruny české získal Karel kníže z Liechtensteinu. V rodě Liechtensteinů zůstal velkostatek až do roku 1945.

Výše jmenované svobodné statky vzaly za své za Tunklů z Brníčka v 15. století. Jedině dubický statek, jehož zakladatelem byl lovcí Přemysla II. Beneda z Dubicka, se rozpadl dědictvím a prodejem už v polovině 14. století.

Ostatní se ztratily bezohledným tlakem nových zábřežských pánů. Tunklové během padesáti let dokázali zničit samostatnost statků větších, než byl sám statek zábřežský. Koupí nebo prostým násilným obchvatem získali:

r. 1477 statek Dlouhomilov s dvorem od Jiřího z Kravař

r. 1453 statek Tatenický s vesnicemi Lubník, Cotkytle, Šumvald (Strážná) a Jankov od Půty ze Sovince

r. 1464 statek Hoštejnský s pustým hradem a městečkem a vesnicemi Kosov, Střížov, Nemile, Byčánkov, Hněvkov, Drozdov, Protivnov, Jakubovice, Březná, Písařov, Dolní Jankov a Zborov od Matouše ze Šternberka.

před r. 1440 statek Kolšov s tvrzí a vesnicemi Brné, Svinov (Janoslavice), Olešná, Václavov a Pivonín

r. 1490 statek Lesnice s dvorem

Zbylé svobodné dvorce byly likvidovány Liechtensteiny v druhé polovině 17. století. Byla to svobodná ves Nemile s poplužním dvorem a pustým mlýnem, jejímiž majiteli byli r. 1590 Jan Hubryk z Belnsdorfu, r. 1605 Kryštof Hubert z Belnsdorfu, r. 1638 Jan Emrych Berchtold z Lucerodu, 1638 – 1640 paní Hubryková, 1650 – 1661 Kunigunda Berchtoldová roz. Litvicová ze Starého Roudna a 166 – 1670 Kristián Pruský z Pruskova.

Další svobodný dvůr byl v Krumpachu. Roku 1673 byl odkoupen vrchností od Bernarda Vinarského a prodán Adamu Hübelovi jako zákupní rychta (SPK 435).

Posledním svobodným dvorem na liechtensteinské půdě zábřežského panství byl dvorec u dolní tvrze Kolšovské Jana Drahanovského z Pěňčina, prodaný Janu Adamovi z Liechtensteina roku 1693 (SPK 416). Podle popisu patřilo k panství zábřežskému r. 1763 40 obcí, 1827 domů, 132 lánů, ocenění kontribuční na 736 zl. 54 gr. Podle sociálních skupin bylo zde:

Sedláků -   dědiční rychtáři

	velcí sedláci	134
	střední sedláci	234
	malí sedláci	181
zahradníků -		148
domkařů -	starých	258
	výstavních	689

Mimo to privilegované město Zábřeh mělo 62 domů ve městě, 987 domů na předměstí se 4 zahradníky.

V polovině 19. století náležely k velkostatku tyto obce:

1 ves Benkov (u Dlouhomilova)	Benke, dříve Venkov, přip. 1385
2 ves Bohuslavice	přip. 1356
3 městečko Brníčko s vesnicemi Brné a Sluhoňov	Brünnles, Brey, přip. 1348
4 ves Cotkylte	Zottküttel, přip. 1350
5 ves Dlouhomilov	Lomigsdorf, přip. 1356
6 ves Drozdov	Drossenau, přip. 1417
7 ves Dubicko	přip. 1253
8 ves Filipov	Philippstal, zal. 1794
9 ves Hněvkov	Hniefke, přip. 1464
10 ves Horní Olešná	Ulischen, přip. 1371
11 ves Hoštejn	Hochstein, přip. 1267
12 ves Hrabová, kolonie Vitošov	Raabe, dříve Hrabyšín, přip. 1343, Witteschau
13 ves Janoušov	Johannestal, přip. 1397, po 1482 zanikl, zal. 1797
14 ves Janoslavice	Schweine, dř. Svinov, přip. 1343
15 ves Jedlí	Jedl, přip. 1373
16 ves Kamenná	Steine, přip. 1385
17 ves Klášterec	Klösterle, přip. 1351
18 ves Kolšov	Kolleschau, dř. Kojišov, Kožišov, přip. 1356
19 ves Koruna	Maria-Kron, zal. 1267
20 ves Kosov	Kosse, přip. 1360
21 ves Krasíkov	Budigsdorf, přip. 1360
22 ves Krumpach	přip. 1389
23 ves Lesnice	Lesnitz, přip. 1349
24 ves Leština	Lesche, přip. 1397
25 ves Lichtenštejn	zal. 1772
26 ves Lubník	Lussdorf, přip. 1351
27 ves Nedvězí	Nebes, přip. 1385
28 ves Nemile	Nemühle, přip. 1464
29 ves Obědné	Liebesdorf, přip. 1348
30 ves Pivonín	Pywoin, přip. 1392
31 ves Postřelmov	Gross Heilendorf, přip. 1353
32 ves Postřelmůvek	Klein Heilendorf, přip. 1365
33 ves Rohle	přip. 1356
34 ves Rovensko	Rowenz, přip. 1373
35 ves Strupšín	přip. 1385
36 ves Sudkov	Zautke, přip. 1356
37 ves Svěbohov	Schwillbogen, Schilbogen, přip. 1360

38 ves Strážná u Tatenic	Schönwald, dř. Šumvald, přip. 1446
39 ves Tatenice	Tattenitz, přip. 1267
40 ves Třebořov	Triebendorf, dř. Třebořov, přip. 1267
41 ves Třebořůvek	Klein Triebendorf, dř. Malý Třebořov, přip. 1602
42 ves Třebořovský Dvůr	Triebenhof, zal. 1772
43 ves Třeština	Trittschein, přip. 1353
44 ves Václavov	Watzeldorf, Waclachow, přip. 1392
45 ves Vyšehoří	Wyschehor, přip. 1397
46 město Zábřeh	Hohenstadt, přip. 1254
kolonie Knížecí Grunt	Fürstengrund
kolonie Levenov	Löwenau, zal. 1792
kolonie Neustift	
47 ves Zborov	Zborhoff, přip. 1464

Roku 1834 mělo panství výměru 7743 ha. Před I. pozemkovou reformou 7234 ha, z nichž bylo vyvlastněno 3604 ha, z toho 776 ha rozděleno drobným přidělcům, 290 ha zbytkovým statkům Kolšov, Rovensko a Zábřeh – Nový Dvůr a 2538 ha bylo dáno jako velkostatek Hoštejn Lobkovicům směnou za Rožďalovice v Čechách. Zbývající lesní půda 3629 ha byla ponechána majiteli a podlehla až konfiskaci podle dekretu pres. republiky 12/45 Sb.

X X X

Správní dějiny zábřežského velkostatku jsou pro skromnost pramenů kusé. Je však jisté, že centrem správy byl vždy Zábřeh, který dokonce za Tunklů v 15. století byl sídlem vrchnosti, když Jiří st. Tunkl z Brníčka přestavěl kolem roku 1475 dosavadní tvrz na renesanční zámek. Další majitelé – Boskovicové a Vilém z Žerotína sídlili v Moravské Třebové.

Nejstarší správní písemnosti pocházejí od pánů z Boskovic. V listině z roku 1576 se mluví o „důchodech a platech, zapsaných v registrech hlavních“, což je nejstarší doklad o existenci urbáře Zábřežského panství. Jiné písemnosti uvádějí jakýsi tunklovský urbář, jehož existenci však hejtman Heinrich (zač. 18. stol.) popírá. Dochované urbáře jsou z roku 1585 a (post. 1615), tedy boskovické. Dále jsou zmínky o urbářích z roku 1625 a z roku 1764.

Panství zábřežské bylo spravováno do r. 1750 hejtmany, do r. 1850 vrchními úředníky a po zrušení patrimoniální správy správci.

Do roku 1850 se v čele panství vystřídali:

Hejtmani: 1583	Eibenstolar z Eibenstolu Jan Zachariáš
1	z Buben Jiřík
1596	Břelovec Václav
1597 – 1599	Lang David
1600	Eibenstolar z Eibenstolu Petr
1624 – 1625	Bartle Jiřík
– 1633	Schaffgotse Jan
1634 – 1644	Stiller Michael
1649 – 1667	Gabriel v. Engelstein Valentin
1667 – 1672	Nedoman Gabriel
1672 – 1677	Seillerth v. Seillenberg Jan Antonín
1677 – 1679	Lukas Jiří (správce)
1679 – 1680	Hertler v. Hertlern Jan Wilibald

	1680 – 1688	Möller Ondřej Wolfgang (správce)
	1688 – 1692	Trschka Frant. Albrecht (správce)
	1692 – 1702	Herzschläger Adam Karel
	1702 – 1716	Heinisch Ondřej Kazimír
	1716 – 1732	Eckert Fridrich František
	1732 – 1739	Bassak Ondřej Jan
	1739 – 1750	Heissig Matyáš Josef
Úředníci:	1750 – 1753	Spettl Frant. Ferdinand
	1753 – 1760	Lass Gotfrid Josef
	1760 – 1767	Hillebrand Josef
	1767 – 1777	Bořilek Josef Arnošt
	1777 – 1782	Prause Petr
	1782 – 1787	Heissig Ignác
	1787 – 1790	Wolff Antonín
	1790 – 1792	Hayek František
	1792 – 1800	Eoller Frant.
	1800 – 1806	Mayek Josef
	1806 – 1817	Czibulka Jan
	1817 – 1830	Spettl Ant.
	1830 – 1833	Schuppler Josef
	1833 – 1837	Ružiczka Josef
	1837 – 1839	Horny Karel
	1839	Jesser Ignác
	1840	Spettl Adolf
	1840 – 1848	Bilek Jan
	1848 – 1850	Handl Emanuel

Hejtmané Valentin Gabriel v. Engelstein, Gabriel Nedoman a Jan Antonín Seillerth v. Seillenberga spravovali mimo panství zábřežské též Rudu. Hejtman Adam Karel Harzschläger (1692 – 1702) byl současně inspektorem panství plumlovského.

Od roku 1850 až do 1. poz. reformy působila v Zábřehu správa statku. Lesy byly spravovány hejtmanským či vrchním úřadem. Teprve od roku 1838 byl pro ně zřízen zvláštní úřad. Pro badatele je důležité, že tento úřad působil v Nových Zámcích a jako Okrskový lesní úřad byl společný pro lesy úsovského i zábřežského panství. To trvalo do roku 1845 a tedy materiál k zábřežským lesům z let 1838 – 1845 nutno hledat ve fondu Vs Úsov – Nové Zámky. V následujících letech už měl Zábřeh svůj vlastní lesní úřad, který se stal po dokončení pozemkové reformy jediným správním orgánem, byl po záboru pohraničí r. 1938 zrušen a připojen k lesnímu úřadu v Nových Zámcích.

Revíry: Brníčko, Dubicko, Hoštejn, Jedlí, Rohle, Růžové Údolí, Strážná, Tatenice

II. Dějiny archivu

Archiv velkostatku Zábřeh měl velmi nešťastný osud. Roku 1925 byl přemístěn do Nových Zámků a odtud podle smlouvy mezi říšskou archivní správou v Berlíně a panujícím knížetem z Liechtensteina r. 1942 převezen do Opavy, kde v roce 1945 shořel. Z úplnějších celků, jež teď tvoří fond velkostatku, je to registratura lesního úřadu a katastrální a lesní mapy a pozemkové knihy. Ostatní materiál byl předán z okresních archivů v Litovli a Zábřehu a ze státních archivů v Brně a Opavě.

III. Archivní charakteristika fondu a způsob jeho uspořádání

Původní registraturní pomůcky jsou zachovány teprve od konce 18. století, a jsou v tak nedostatečném počtu, že nelze ani z nich získat představu o původním charakteru registratury vrchního úřadu. Pomocné repertáře pro těžké policejní přestupky a pozůstalosti jsou rovněž neúplné, neboť první z nich zahrnují pouze poslední léta před zánikem patrimonie (1844 – 1850), zatímco pozůstalosti mají repertáře pouze pro léta 1754 – 1844. Při pořádání těchto spisů byl ponechán systém členění dle míst.

Starší hejtmanská registratura, jejíž chudá torsa jsou slabou náhražkou za kdysi jistě bohatý archiv, byla uspořádána chronologicky. Jediný úplně zachovalý celek, lesní úřad, vykazuje 3 manipulace: 1885 – 1899, 1900 – 1920 a 1921 – 1938 s vlastními spisovými plány. Ostatní materiál byl uspořádán obvyklým způsobem. Ke knihám jsou přiřčeny i pozemkové knihy ze sbírky pozemkových knih.

IV. Obsahová charakteristika fondu

Fond se pyšní jedinou archiválií, jež daleko převyšuje význam celého velkostatkového archivu – je to mapa panství Zábřeh z r. 1623 od Pavla Aretina.

Gruntovní knihy začínají od konce 16. století, stejně jako urbáře. Listiny jsou vesměs zachovány pouze v opise. Z nich nejvýznamnější je rozhodnutí císaře Karla VI. z r. 1712 o stížnostech poddaných z panství Zábřeha, Rudy, Branné, Úsova, Moravské Třebové a Trnávky na pana Adama knížete z Liechtensteina, opět pouze v opise z 19. stol. a katastrální mapy z třicátých let téhož století. Jinak bude patrně odkázán na doplňující studium ve státním archivu v Brně.

Celkem má fond 973 inventárních jednotek (151 kart., 433 knih a 539 map).

V. Záznam o zpracování fondu

Fond, který prošel v roce 1960 hrubým uspořádáním, jež provedl prom. hist. Jan Řezníček, byl scelen, detailně uspořádán, a inventarisován. V roce 1965 hlavními archivními pracovníky Dr. Janem Haubertem, prom. hist. Květoslavou Haubertovou a mladší archivní pracovnící prom. hist. Jitkou Kalistovou.

Dr. Jan Haubert uspořádal i inventarisoval pozemkové knihy a hejtmanskou registraturu a sestavil přehled úředníků na panství. K. Haubertová s J. Kalistovou zpracovaly ostatní knihy, spisy, účty a mapy.

Literatura

- Státní archiv v Opavě: Průvodce po archivních fondech, sv. 4, str. 69 –72
- Státní archiv Brno: Průvodce po archivních fondech, sv. 2
- Bartoš, Josef: Aretinova nejstarší mapa Zábřežska nalezena, Čas. spol. přát. starož., 1959, str. 232 – 233
- Blaschke, J.: Nordmähren vor Sechshundert Jahren, Zábřeh 1922
- Březina, Jan: Zábřežsko v období feudalismu do roku 1848, Ostrava 1963
- Eugl, Johann Nepomuk: Geschichte der königlichen Stadt Mährisch-Neustadt, Olomouc 1832
- Falz, Leopold: Geschichte der Stadt Hohenstadt von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 1900, Zábřeh 1920
- Honl, Ivan: Aretinova mapa Zábřežska z r. 1623, Čes. spol. přátel starož., 1957, str. 220 – 221
- Hosák, Ladislav: Historický místopis země Moravskoslezské, V. Olomoucký kraj, Brno 1936
- Klimeš, J.: Zábřeh a okolí v době minulé a dnes, Zábřeh
- Krejčík, A. L.: Příspěvky k soupisu archivů velikých statků, Praha 1929
- Milder, V.: Paměti obce Jedlí, Zábřeh 1925

Název fondu:	Velkostatek Zábřeh na Moravě
Značka:	Vs Zábřeh
Časový rozsah:	(1455) – 1945
Počet inv. jednotek:	973
Počet ev. jednotek:	1123
Místo uložení:	Janovice u Rýmařova, zámek
Stav ke dni:	1. 1. 1966
Fond uspořádal:	Dr. Jan Haubert, prom. hist. Květoslava Haubertová, prom. hist. Jitka Kalistová
Inventář sestavili:	prom. hist. Květoslava Haubertová
Úvod napsal:	prom. hist. Květoslava Haubertová
Stran:	
Počet exemplářů:	7
Přepsala:	Libuše Syřinková
Vazbu provedl:	Jindřich Šafránek
Inventář schválil:	